

Makale Bilgisi**Makale Geliş Tarihi:** 14.06.2024**Makale Kabul Tarihi:** 29.12.2024**Aristoteles ve Farabi’de Bir Yönetim Birimi Olarak Şehir ve Mutluluk İlişkisi****Merve İZCİ*****Öz**

Mutluluk ve şehir ilişkisi hem mutlu birey hem de iyi yönetim bağlamında, yüzyıllardır araştırılan ve üzerinde çalışılan önemli bir konudur. Farklı zaman dilimlerinden ve kültürel geçmişlerden Aristoteles ve Farabi, bu ilişki hakkında değerli bilgiler sunmuşlardır. Çalışmada, Antik Yunan felsefesinin “ilk öğretmeni” Aristoteles ve İslam Siyaset düşüncesinin öncü ismi ve Batılı araştırmacıların ifadesiyle “ikinci öğretmen” Farabi'nin rehberliğinde; “mutluluk nedir ve mutlu birey kimdir, iyi yönetilen bir şehir nasıl olmalıdır, insan için iyi olan, şehir için de iyi midir, insan ve şehir için mutluluk ortak mıdır” sorularına cevap bulmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Aristoteles ve Farabi felsefelerinde “mutluluk” kavramı ele alınmıştır. Ardından ikinci bölümde, her iki düşünürün “şehir” kavramı incelenmiştir. Son bölümde ise, şehir ve mutluluk arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Çalışmada, şehirde mutluluğun hem bireylerin erdemli yaşam sürmesi hem de şehrin refahını sağlayacak kolektif çabalar olarak ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Mutluluk, Erdemli Şehir, Aristoteles, Farabi.

* Doktora Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bitlis/Türkiye, mrvzc001@hotmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3050-2533>

Abstract

The relationship between happiness and the city is an important issue that has been researched and studied for centuries, both in the context of happy individuals and good governance. Aristotle and Al-Farabi from different time periods and cultural backgrounds have provided valuable information about this relationship. Under the guidance of Aristotle, the “first teacher” of Ancient Greek philosophy, and Farabi, the pioneer of Islamic political thought and the “second teacher” as Western researchers call him, the study tries to find answers to the questions of “what is happiness and who is a happy individual, what a well-governed city should be like, is what is good for man good for the city, and is happiness common for man and the city”. In this context, the concept of “happiness” in the philosophies of Aristotle and al-Farabi is discussed first. Then, in the second part, both thinkers’ concept of “city” is analysed. The last section focuses on the relationship between the city and happiness. The study concludes that happiness in the city should be considered as both the virtuous life of individuals and collective efforts to ensure the welfare of the city.

Keywords: Morality, Happiness, Virtuous City, Aristotle, Al-Farabi.

Giriş

Bir yönetim birimi olarak “şehir” belirli bir coğrafyada yer alan ve kendi iç yönetim yapısına sahip olan bir yerleşim yeri olarak tanımlanır. Genellikle bireylerin bir arada yaşadığı, belirli bir sosyal, ekonomik ve siyasi yapıya sahip olan yerleşim yeridir. Şehir, bireylerin ortak yaşam alanı, karar alma süreçlerinin merkezi ve toplumsal düzenin sağlandığı yerdir. Birey, kimliğini ve kişiliğini büyük ölçüde şehrin toplumsal ve kültürel yapıları içinde

şekillendirir. Şehir kavramı, siyaset felsefesinde bireylerin birlikte yaşadığı, yönettiği ve yönetildiği kompleks bir yapı olarak ele alınır (Magnusson, 2014: 1568). Antik Yunan ve İslam felsefelerinin iki önemli öncüsü, Aristoteles ve Farabi bu yapıyı farklı yaklaşımlarla incelemişlerdir.

Aristoteles, Antik Yunan felsefesinin en etkili düşünürlerinden biridir. Platon’un öğrencisi ve Büyük İskender’in öğretmeni olan ve geometriden siyaset bilimine kadar çeşitli alanları etkileyerek çeşitli disiplinlere önemli katkılarda bulunan Aristoteles “ilk öğretmen (muallim-i evvel)” lakabıyla anılmaktadır (Pervez, 2023: 232-233; Yuslih, 2022: 44). Felsefesi, Batı düşüncesi üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Orta Çağ’da İslam filozofları tarafından yeniden keşfedilmiş, eserleri Latin dünyasına çevrilmiştir.

Aristoteles'in felsefesini İslam düşünce sistemine uyarlayan kişi Farabi ise İslam felsefesinin öncülerindendir. Batılı araştırmacılar tarafından "ikinci öğretmen (muallim-i sâni) lakabı ile anılmaktadır (Pervez, 2023: 232-233; Yuslih, 2022: 44). Farabi Aristotelesçi olmasına rağmen, Platoncu karakteri de bulunmaktadır. Bir toplumun mükemmellik mertebesine ancak şehir ile ulaşabileceği fikrini ortaya atan Farabi, kendisinden sonraki İslam siyaset felsefesi çalışan çoğu kişiyi de etkilemiştir.

Farklı dönemlerde yaşamış olsalar da Aristoteles ve Farabi özellikler şehir ve mutluluk kavramları üzerine benzer fikirler geliştirmişlerdir. Aslında bu konu hakkındaki yaygın fikirlerin kökeni Aristoteles'e dayanmaktadır. Farabi ise, bu fikirlerden etkilenmiş ve bunları İslami çerçevede içerisinde yeniden yorumlamıştır. Her ikisi de bireyin mutluluğunun toplumsal bağlamda gerçekleşebileceğini ve şehrin bu bağlamda kritik bir rol oynadığını belirtmiştir. Bu çalışmada, mutluluk fikri bir yönetim birimi olarak şehir ile bağdaştırılmaya çalışacak, bu bağlamda Aristoteles ve Farabi'nin önemli eserleri temel alınarak onların konu ile ilgili fikirleri yorumlanmaya çalışılacaktır. Çalışma üç farklı bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Aristoteles için şehir ve mutluluk kavramları ayrı alt başlıklarda ele alınacaktır. İkinci bölümde Farabi için benzer başlıklarla inceleme yapılacaktır. Nihayet son bölümde iki filozofun şehir ve mutluluk arasında kurdukları ilişki değerlendirilecektir.

1. Aristoteles'in Felsefesinde Şehir: Polis

İnsan etkileşiminin temel bir birimi olarak şehir fikri, Aristoteles'in felsefesinde derin bir anlama sahiptir. Aristoteles şehri açıklarken, insanların örgütlü topluluklar halinde yaşamasının doğallığını vurgular. Sofistlerin şehir hakkında yaptıkları "insanların belli nedenlerle bir araya gelerek bir anlaşmayla meydana getirdikleri siyasal yapı" tanımını

reddeder ve şehir hakkında doğru bir tanım yapılabilmesi için öncelikle onun doğasının bilinmesi gerektiğini savunur. Ona göre şehir, benzer topluluklardan farklıdır. Şehir iyi bir amaçla kurulan bir topluluktur; toplulukların en üstünüdür ve en yüksek iyiyi amaçlar (Aristoteles, 2017: 155).

Aristoteles'in siyaset teorisi, topluluğun ve parçalarının önemini vurgulayarak şehir ve vatandaşları etrafında odaklanır (McDonald, 2016: 1; Schütrumpf, 2014: 53). Aristoteles, kentin bileşik şeyler kategorisinde yer aldığını, bileşik şeylerin birçok parçadan oluşuyor olması hasebiyle, kenti sorgulayan birinin önce yurttaşı incelemesi gerektiğini söyler; çünkü kent bir yurttaşlar topluluğudur ve yurttaş kentin önemli bir parçasıdır. Öte yandan, kentte bulunan her insan yurttaş sayılmaz. Demokrasiye göre yurttaş sayılan biri, başka bir rejimde yurttaş olarak görülmeyebilir (Aristoteles, 2017: 253). Modern ve post-modern topluluklarda Anayasalar her bireyi yurttaş saymaktadır ama Antik Yunan felsefesinde bu böyle değildir.

Kişi, halk arasında “yurttaş” olarak anılmasıyla da yurttaş sayılabilir ancak asıl yurttaşlık, kişinin yönetim ve yönetim ile ilgili karar alma (istişare) potansiyelinin olup olmamasıyla ilgilidir. Bu bakımdan, yurttaş, “istişare ve karar almayı gerektiren makamlarda yer alan kimse” olarak tanımlanmaktadır. Kent ise “kendine yeter bir hayatı sağlayan yurttaşlar topluluğudur” (Aristoteles, 2017: 255). “Kendine yetme” kavramı Aristoteles için çok önemlidir. Aristoteles'in kendi kendine yeterliliğe yaptığı vurgu, iyi işleyen bir şehrin özelliklerine dair görüşünü yansıtır (Wringe, 2010: 125). Ayrıca, yaşamını sağlamak için hep başka yerlerden faydalanılan, bağımsızlığını yitirecek biçimde bir ilişki ile sürdürülen sembiyotik bir yaşam kent olamaz. Bu bakımdan, bu kavram, kentin ve yurttaşların kendine yetecek şekilde bağımsız yaşamaları anlamında da yorumlanabilir.

Aristoteles, şehir devletini ortak iyiliğin peşinde koşmak için kurulmuş özel bir topluluk türü olarak görür (Aristoteles, 2017: 155):

“Her kentin bir tür ortaklık olduğunu ve her ortaklığın iyi bir amaç uğruna bir araya geldiğini gözlemlediğimize göre (zira herkes her şeyi iyi olduğunu sandığı bir şey uğruna yapar) her ortaklığın iyi bir amacı hedeflediği ve en üstün ve diğerlerini kapsayan ortaklığın da aynı şekilde en üstün iyiyi hedeflediği açıktır. Bu, kent denilen (ortaklık), yani politik ortaklıktır.”

Şehri bu şekilde özelleştirerek otoritesini yurttaşlarının üzerinde tutması, her kentin doğası gereği var olduğu inancına dayanır ve bu yaklaşım Aristoteles'i diğer siyasi düşünürlerden ayırır (Ambler, 1985: 163). Şehrin doğallığına yönelik incelemesine, önce

insanın doğasına dair araştırmasıyla başlamaktadır. Buna göre, ailenin kökeninde doğa bulunur. Aileler, günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla birbirleriyle ilişki kurmuşlar ve bu ilişki ağı zamanla gelişerek köy biçiminde birlikler meydana getirmişlerdir. Aileyi evin en yaşlı üyesinin yönetmesi gibi, köyleri de yine en yaşlı üye bir kral gibi yönetmiştir (Aristoteles, 2017: 156). Böylece Aristoteles, şehri meydana getiren süreci ilk aşamada aile ile başlatır. Toplulukların -ihtiyaca binaen- zamanla değişikliğe uğraması gibi, bu topluluklarda yönetim biçimlerinin kökenlerinin de zamanla değişikliğe uğradığını ifade eder.

“Birçok köyden oluşan ortaklığın tamamlanmasıyla kent ortaya çıkar ki bu aşamada, deyim yerindeyse, kendine yeterlilik eşiğine ulaşmış olur: [Kent] yaşam için ortaya çıksa da iyi yaşam için var olur. O halde, her kent doğa icabı var olur, şayet ilk ortaklıklar da böyleyse; zira kent onların gayesidir ve doğa gayedir: İnsan, at veya hane gibi bir şeyin oluşumu tamamına erdiğinde, o şey ne olur ise, onun doğası odur deriz. Gaye veya bir şeyin uğruna var olduğu şey, en iyidir ve kendine yeterlilik bir gayedir ve en iyidir.”

Yukarıdaki pasajdan hareketle, Aristoteles, şehrin doğal bir şey olduğu ve dolayısıyla insanın da doğal ve politik bir varlık olduğu sonucuna ulaşmıştır. İnsanın doğası, ancak şehirde

amacına ve en yüksek iyiye erişebilir. Bir şehre ait olmayan kimse ya fazla iyidir (tanrısaldir) ya da fazla kötüdür (köle ya da savaşa meyilli biri olabilir). Yani ya insanlığın çok üstündedir veya çok altında bir derecededir. İnsan, şehirden ayrı olduğunda kendine yeterliliği sona erer. Şehirden ayrı düşünüldüğüne anlamını yitirir. Şehir bir bütün, insan ise şehrin bir parçasıdır. Dolayısıyla şehir, doğası gereği insandan ve diğer topluluklardan önce gelir (Aristoteles, 2017: 159-160). İlk bakışta Aristoteles’in insanı nesneleştiren ve şehri mutlaklaştıran bir yaklaşımı olduğu düşünülebilir. Ama yaşadığı dönem ve coğrafya göz önüne alındığında, içinde bulunduğu toplumu betimlemeye çalıştığı öne sürülebilir.

Aristoteles, şehri insanın yaşam alanı ve en yüksek potansiyeline ulaşacağı yer olarak görmektedir. Şehir için önemli olan işlevsel olması ve işlevselliğinin devamlılığının sağlanmasıdır. Bu bağlamda, öncelikle şehrin olmazsa olmaz “malzemeleri” belirlenmelidir. Şehri oluşturan malzemeler, Aristoteles’in ifadesinde şöyle yer almaktadır (Aristoteles, 2017: 479):

“En iyi rejim, tıpkı diğer sanatlarda olduğu gibi, ortaya çıkmak için uygun malzeme gerektirir. Söz konusu malzemeler insan ve topraktır.”

Burada bahsi geçen insan nüfusudur. Ancak bu da sayıların büyüklüğü ile ifade edilmez. Kastedilen, “iş yapma kapasitesidir”. Şehrin büyük olması nüfusunun çok olmasına değil, şehrin işlevlerini yerine getirebilme kapasitesine bağlıdır. Bu işlevi en iyi biçimde yerine getiren kent, büyük kent sayılmalıdır. Bir şehri oluşturan nüfusu ise köle ve yabancılar değil, soylu ve bilge kimselerdir. Toprak ise, kendine yetecek kadar büyük ve her şeyi üretebilecek kadar verimli olmalıdır. Zira toprak cömert olursa sakinleri de cömert olacak ve mutedil bir yaşam süreceklerdir (Aristoteles, 2017: 480-484).

2. Aristoteles’in Mutluluk Anlayışı: Eudaimonia

Aristoteles “iyi olan nedir” sorusunu sorduğunda, iyi olan şeylerin bir listesini aramak zahmetine girmemiştir. Onun ilgilendiği asıl soru bir takım “iyi”lerin nasıl oluyor da diğer “iyi”lerden daha çok arzu edildiğidir. Başka bir ifadeyle, en yüksek iyi nedir? Aristoteles’in iyi arayışı bu yöndedir. Ona göre, en yüksek iyi ne olursa olsun, şu üç özelliğe sahiptir: kendisi için arzu edilir, başka bir iyi uğruna arzu edilmez ve diğer tüm her şey onun uğruna arzu edilir (Aristoteles, 2017: 469).

Aristoteles için bu “en yüksek iyi” *eudaimonia* yani mutluluktur. Yunanca *eudaimon* terimi “eu” “iyi” ve “daimon” “tanrısalılık” veya “ruh” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla *eudaimon* olmak, tanrı tarafından iyi karşılanacak biçimde yaşamaktır. Ancak Aristoteles, bu kavramı yalnızca “eu zên” “iyi yaşamak” olarak karşılamıştır (Kraut, 2024). Kavramın Türkçede “mutluluk” olarak çevrilmesi bazı araştırmacılar tarafından bir eksiklik olarak

görülmüş, *eudaimonianın* içerdiği derin anlamı basite indirgediği ileri sürülmüştür. Yunanca, “insan olmanın imkanlarını kendinde gerçekleştirebilme” manası taşıyan kavram, Aristoteles’te “ruhun bilgeliği, beden terbiyesi (eğitim) ve erdemli eylemlerin iyi bir yaşam amacı için bir bütün olarak çaba göstermek” şeklinde değerlendirilmiştir (Öksüzöğlü, 2021: 45).

İnsanın bir varlık olarak en büyük amacı mutluluktur ve mutluluk, sabit veya geçici bir durumdan ziyade kalıcı ve aktif bir faaliyettir. Aristoteles mutluluğu salt bir duygudan ziyade erdem ve pratik faaliyetle iç içe geçmiş temel bir kavram olarak görür. Mutluluk hem kişisel refahı hem de şehir devletinin kolektif iyiliğini kapsayan erdemli eylemler yoluyla elde edilebilecek en yüksek iyidir. İnsanların yapabileceği en iyi faaliyettir ve bir yaşam boyunca yayılır. Hem bir faaliyettir hem yaşam biçimidir hem süreçtir hem sonuçtur hem de amaçtır. Mutluluk kendi iyiliği için aranır. Onun dışında kalan her şey mutluluğa erişmek için istenir,

yani mutluluk uğrunadır. (Aristoteles, 2017: 78; Reece, 2023). Aristoteles düşüncesinde “bir şeyden ötürü olmak, bir şey uğruna olmak” kişinin değerini düşürür.

Aristoteles, *eudaimonia* olarak mutluluk anlayışını sadece haz olarak değil, “kişinin potansiyelini gerçekleştirmesini ve erdem pratiğini içeren bir gelişme ve esenlik durumu” olarak tanımlamaktadır. Gelişme olarak mutluluk kavramı, kişinin refahını izlemeye ve kişisel gelişim ve tatmine yol açan faaliyetlerde bulunmaya yönelik bir süreç olarak okunabilir. Aristoteles, ancak karakter ve iç dünyasını düzene koymuş, bir denge ve ahenk tutturmuş birinin mutlu yaşama erişebileceğini söyler (Aristoteles, 2017: 270; Sisón ve Ferrero, 2015: 87; Cieslik, 2014: 426).

Mutluluk ahlaki değerlere uygun erdemli eylemlerle elde edilir ve kişisel memnuniyetin ötesine geçerek tüm toplumun refahını kapsayan en yüksek iyiyi oluşturur (Bui ve Pham, 2022: 14). Aristoteles’in mutluluğa bakış açısı, ‘entelektüel tefekkür’ ve etik erdemlerin bir karışımını içerir ve tatmin edici bir yaşam sürmede her iki yönün de önemini vurgular (Reece, 2023). Modern yorumların aksine, Aristoteles’in mutluluk kavramı sadece hayatta kalmayı ya da öznel yaşam kalitesini aşarak biyolojik ve politik alanların üzerinde yükselen tefekkür (düşünmek için düşünme) faaliyetine odaklanır. Aristoteles’in felsefesi bu yönleri bütünleştirerek mutluluğu etik erdemler, tefekkür faaliyeti ve pratik bilgeliğin bir karışımı olarak anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunar. Aristoteles, *eudaimonia*’yı özel bir kavramdan çok, kamusal bir mesele olarak, insanın politika ile ilgisinde ele almıştır.

3. Farabi’nin Felsefesinde Şehir: Erdemli Şehir

El-Farabi, İslam felsefesinin önemli simalarından biri olarak, siyaset felsefesi üzerine derin düşünceler geliştirmiştir. Onun siyaset felsefesinde şehir, sadece bir yerleşim birimi olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve entelektüel gelişimin merkezi olarak ele alınır. Farabi’nin

ideallerine göre, iyi bir şehir, erdemli insanların toplandığı ve bir arada yaşadığı, adaletin, bilginin ve erdemin hâkim olduğu bir yerdir. Bu bağlamda Farabi, Platon'un "Devlet" adlı eserinden esinlenerek, ideal şehir tasavvurunu şekillendirir ve bu şehirde yöneticilerin bilge ve erdemli olması gerektiğini vurgular.

Farabi'nin felsefesindeki şehir kavramı, onun siyasi ve ahlaki ideallerini yansıtan çeşitli boyutları kapsayan merkezi bir temadır. Onun düşüncesinde şehir ya da devlet, doğal bir yapıdır (Farabi, 1974: 19-20):

"Her insanın yapması gereken işte başka bir insana veya insanlara bağlanması doğuştan bir meylidir: Bu, her bir insanın durumudur. Bunun için, o olgunluktan gücünün yettiğini elde etmek için her insan başkalarıyla komşuluk etmeğe ve onlarla bir araya gelmeye muhtaçtır. Bu hayvanın tabii yaratılışında bir sığınak aramak ve aynı türe ait olan kimselerin mahallesinde oturmak da vardır; insana bundan dolayı içtimai ve siyasi bir hayvan adı verilmiştir. Şimdi burada başka bir ilim ve insanın bu olgunluğa doğru kendileriyle çalışacağı bu düşünce ilkelerini, işleri ve hasletlerini araştıran başka bir inceleme ortaya çıkar. Buradan, sırayla insan ilmi (antropoloji) ve siyasi ilim doğar."

Buna göre, insanlar birbirlerinin yardımına ihtiyaç duyarlar ve bu ihtiyaç insan olmanın bir sonucudur. Siyasi toplumlar, insanların bir arada bulunma ihtiyaçlarından doğar. Bu düşünce, Aristoteles'in siyaset felsefesinde *zoon politikon* kavramına benzer olarak *medeniyün bit'tab* ifadesi ile karşılık bulmaktadır (Çaylak ve Çelik, 2023: 399). Yani, insan doğası gereği medeni/sosyal ve politik bir canlıdır.

Farabi şehirleri "erdemli toplumlar ve onun tersi olan toplumlar" şeklinde bir ayrım tabii tutmuştur. Buna göre, erdemli şehrin yanı sıra cahil şehir, fâsık (bozuk) şehir, karakteri değişmiş (mubaddala) şehir, doğru yolu bulamamış şehir ve yanlışlık içinde olan (dâlla) şehirler de bulunmaktadır (Farabi, 2017: 111). Bu sınıflandırma, Farabi'nin toplumsal yapılar ve topluluklar içindeki ahlaki ve siyasi gelişimin değişen seviyeleri hakkındaki incelikli anlayışının altını çizmektedir. Farabi'nin, Yunan filozof Platon'un Cumhuriyet'inden etkilenen, erdemli şehir kavramı ahlaki ve siyasi mükemmelliği somutlaştıran ütöpik bir ideal olarak hizmet eder. Erdemli şehir, asil ahlakın hüküm sürdüğü ve tüm bireylerin ortak iyiliğe katkıda bulunduğu uyumlu bir toplumu temsil eder. Farabi'nin erdemli şehir inşası, onun adalet, bilgelik ve erdem ilkeleriyle yönetilen ideal bir toplum arzusunu yansıtmaktadır (Azzuhri, 2022). Dahası, siyasi toplumlar belirli bir olgunluk ve mükemmelliğe ancak şehir aşamasında erişebilir, şehirden daha eksik olan topluluklarda bu amaca ulaşamaz (Farabi, 2017: 98).

Farabi, şehrin işlevini anlatırken organizmacı bir yaklaşım benimser. Buna göre, mükemmel bir şehir, bir canlılığın varlığını devam ettirmek için organlarının birlikte hareket

ettiği ve birbiriyle yardımlaştığı sağlıklı bir vücut gibidir. Her iki yapıda da (şehir ve vücut) parçalar birbirinden farklı yaratılış ve kuvvettedirler. Bu nedenle, her parça bir üst derecedeki mertebenin işlevini tam şekilde yerine getirebilmesi için çalışır. Şehir ve kısımları da bir vücut gibi doğal bir varlıktır (Farabi, 2017: 99-100).

İslam siyaset felsefesi bağlamında, Farabi'nin şehir kavramsallaştırması, yönetim, etik ve toplumsal refahın önemini vurgulayan İslam siyaset düşüncesinin temeliyle uyumludur (Mahdī & Butterworth, 2001). İdeal şehir hakkındaki fikirleri refah, mutluluk ve bireylerin adil ve erdemli bir toplumsal düzen içinde uyumlu bir şekilde bir arada yaşaması temalarıyla örtüşmektedir.

4. Farabi'nin Mutluluk Anlayışı: Nihai Mükemmellik

Farabi'ye göre, insanın nihai amacı mükemmelliğe ulaşmaktır ve bu mükemmellik, mutlulukla özdeşleştirilir. Farabi, mutluluğu, insan ruhunun maddi bağımlılıklardan kurtulmuş, tamamen kendi kendine yeterli bir duruma ulaşması olarak tanımlar. Bu duruma erişen insan, ruhsal olarak öylesine güçlenir ki, artık başka hiçbir maddi desteğe ihtiyaç duymaz. Farabi'ye göre, bu mertebeye ulaşan kişi, maddesel varoluşun ötesine geçerek maddi olmayan ve bağımsız tözler grubuna dahil olur. Bu şekilde insan, ebedi bir mutluluk ve mükemmellik hali içinde sonsuza kadar kalır (Farabi, 2017: 84). Farabi'nin bu görüşü, insanın en yüksek amacının manevi bir mükemmellik olduğunu ve bu mükemmelliğin, fiziksel ve maddi varoluştan bağımsız bir ruhsal durumla sağlanabileceğini vurgular. Bu bağlamda, Farabi'nin mutluluk anlayışı, insanın felsefi ve ahlaki gelişim yoluyla maddi dünyanın ötesine geçerek, sonsuz bir mutluluk ve ruhsal tatmine ulaşabileceği düşüncesine dayanır.

Farabi'nin felsefesinde mutluluk, toplumun yapısı ve Erdemli Şehir'e ulaşılmasıyla iç içe geçmiş önemli bir erdem olarak tasvir edilir (Saeed, 2022). Farabi mutluluğu elde edilmesi gereken bir iyi olarak görür ve bunun en iyi şekilde uygulanmasında ruh çok önemli bir rol oynar. Genel olarak, Farabi'nin felsefesi, gerçek mutluluk arayışında toplumsal yapı, işbirliği ve bireysel tatminin temel rolünün altını çizmektedir (Farabi, 2017). Mutluluk herhangi bir kısıtlama olmaksızın iyi olandır. Doğru davranış iyiye, yanlış davranış ise kötüye götürür. Dolayısıyla yanlış davranışlar mutluluğu engeller. İnsanın hem bu dünyada hem de ahirette asıl amacının mutluluk olduğunu düşünen Farabi'nin, Aristoteles ve Platon'un mutluluk felsefesini İslamlaştırdığı görülmektedir (Black, 2010: 114).

Farabi'nin felsefesinde mutluluk kavramı erdem, ahlaki nitelikler ve ideal devlet ile iç içe geçmiştir. Yunan felsefesinden yararlanan Farabi, mutluluğa ulaşmada cömertlik, dürüstlük ve adalet gibi erdemlerin önemini vurgulamıştır. Onun siyaset felsefesi, insanlar arasında

karşılıklı yardımlaşmanın gerekliliğini, entelektüel ve ahlaki mükemmeliyet arayışını vurgulamıştır (Şakacı, 2016: 76-77).

5. Aristoteles ve Farabi'de Şehir ve Mutluluk İlişkisi

Aristoteles'in mutluluk kavramına olan derin yaklaşımı sadece bireyler için değil, aynı zamanda toplumun genel refahı için de önemli bir vurguya sahiptir. Ona göre, insanların mutluluğu elde etmesi kişisel erdemlerle uyumlu olmalıdır ve bu mutluluk, şehrin kolektif çabalarıyla desteklenerek mümkün hale gelir. Bu bağlamda, mutluluğun maddi varlıklara olan bağımlılığı yerine, insan ilişkilerini vurgulayarak siyasi bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği düşüncesi ortaya çıkar. Aristoteles'e göre siyasi katılım bireysel mutluluk için elzemdir, zira siyasi meselelerle ilgilenmek mutluluğa ulaşmanın önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir (Sun ve Zhang, 2019: 4).

Şehir yalnızca fiziksel bir mekân değil, bireylerin tüm potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri ve erdemli hayatlar yaşayabilecekleri ahlaki, etik ve doğal bir topluluktur. Bireyler şehrin kamu işlerine katılarak mutlu ve doyurucu bir yaşam sürmek için gerekli olan cesaret, adalet ve bilgelik erdemlerini geliştirebileceklerdir. Aristoteles'e göre insanlar, şehir devleti içindeki sosyal ve politik yaşamda tatmin ve mutluluk bulan politik hayvanlardır (Aristoteles, 2017: 159). Bu bakımdan, onun için şehir, erdemleri geliştirmek ve ortak yararı teşvik etmek için bir çerçeve görevi görür. Bireylerin yalnızca şehrin siyasi yaşamına katılarak ve topluluğun refahına katkıda bulunarak gerçek mutluluğu veya *eudaimonia*'yı elde edebileceğine inanmıştır. Şehir, ahlaki karakterin geliştirilmesi ve insan potansiyelinin gerçekleştirilmesi yoluyla mutluluk arayışını kolaylaştıran bir yönetim birimi haline gelir (Aristoteles, 2017: 471-476).

Mutluluk arayışı yalnızca kişisel başarıyı değil, aynı zamanda sosyal uyumu ve toplum içindeki ortak iyiliği de içerir. Aristoteles mutluluk arayışında birey ve toplum arasındaki diyalektik ilişkiyi vurgulayarak, mutluluğun benlik ve daha geniş sosyal bağlam arasındaki etkileşim yoluyla inşa edilmesinin önemini vurgular. Aristoteles'in pratik felsefeye teleolojik yaklaşımı hem doğanın hem de sanatın bir ürünü olan şehrin, insanın gelişmesini ve refahını teşvik etmede çok önemli bir rol oynadığı fikrinin altını çizer. Bireyler siyasi hayata katılarak, sosyal uyumu teşvik ederek ve erdemleri geliştirerek ortak iyiye katkıda bulunur ve nihayetinde Aristoteles'in öngördüğü gibi *eudaimonia* ya da gerçek mutluluk durumuna ulaşır.

Aristoteles felsefesinden etkilenen Farabi de kentin insan refahını ve mutluluğunu teşvik eden siyasi ve etik bir topluluk olarak önemini vurgulamıştır. Farabi, "Erdemli Şehir

(2017)" adlı eserinde, akıl tarafından yönetilen ve ahlaki ilkelerle yönlendirilen ideal bir şehir devleti vizyonunu özetlemektedir. Ona göre, bir yönetim birimi olarak şehir, sakinleri

arasında sosyal uyum, adalet ve mutluluğu teşvik etmede merkezi bir rol oynamaktadır. İyi yönetim ve etik liderlikle yönetilen bir şehir, bireylerin erdemli ve tatmin edici bir yaşam sürmeleri için gerekli tüm koşulları sağlamaktadır. Farabi'ye göre, mutluluk arayışı, ahlaki erdemlerin geliştirilmesi ve şehirde adil bir siyasi düzenin kurulmasıyla yakından bağlantılıdır. En üstün iyilik ve en büyük mükemmellik, yalnızca erdemli şehirlerde mümkün olabilmektedir; eksik bir toplumda bu hedeflere ulaşmak imkansızdır. Ayrıca, mutluluğun her şehirde elde edilmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir (Farabi, 2017: 98).

Farabi, kenti insan refahını ve mutluluğunu teşvik eden siyasi ve etik bir topluluk olarak değerlendirmiştir. Ona göre, mutluluğun kazanılması, mutluluğun ne olduğunun bilinmesi ve bu mutluluğa nasıl ulaşılacağını gösteren bir sanata dayanmaktadır. Bu sanat siyasettir ve uygulanacağı yer ise *Erdemli Şehir*'dir. Farabi, "Erdemli Şehir (2017)" adlı eserinde, akıl tarafından yönetilen ve ahlaki ilkelerle yönlendirilen ideal bir şehir devleti vizyonunu ortaya koymaktadır. Ona göre, iyi yönetim ve etik liderlikle yönetilen bir şehir, bireylerin erdemli ve tatmin edici bir yaşam sürmeleri için gerekli koşulları sağlamaktadır. Eğer bir toplum aynı amacı paylaşıyorsa, o toplum faziletli bir toplum olmaya hak kazanır. Mutluluğu hedefleyen insan, faziletli insandır (Farabi, 2017). Tüm bireylerin ortak bir amacı paylaştığı bir toplum, faziletli bir şehir meydana getirir. Bu şehirde bireyin mutluluğu ile toplumun mutluluğu birleşecektir; çünkü herkes için amaç ortaktır.

Farabi'nin siyaset felsefesinde, şehir erdemli bir toplumsal düzenin kurulması yoluyla mutluluğun teşvik edilmesinde çok önemli bir rol oynar. Farabi'nin ideal devlet veya erdemli şehre ilişkin kavramları, şehrin yapısı, yönetimi ve sakinlerinin refahı arasındaki bağlantıyı vurgulayarak, vatandaşlarının mutluluğuna öncelik veren toplumlar inşa etmek için temel ilkeler sunmaktadır. Farabi, devletin birincil amacının sosyal refahı teşvik etmek ve sakinlerinin mutluluğun ve huzurun sağlayacak koşullar yaratmak olması gerektiğine inanmıştır. Bu görüş, siyasetin uyumlu ve müreffeh bir topluma ulaşmada önemli bir rol oynadığı, Medine-i Fâzıla olarak bilinen ideal devlet vizyonu ile örtüşmektedir.

Sonuç

Aristoteles ve Farabi, şehir ve mutluluk arasındaki ilişki hakkındaki görüşlerinde bazı ortak noktaları paylaşırken, felsefi çerçevelerinde de dikkate değer farklılıklar sergilerler. Her iki filozof da kentin erdemlerin geliştirilmesi ve ortak iyiliğin teşviki yoluyla mutluluk

arayışını kolaylaştıran bir yönetim birimi olarak önemi konusunda hemfikirdir. Bununla birlikte, Aristoteles'in bireysel ahlaki gelişim ve siyasi katılım üzerindeki vurgusu, Farabi'nin şehir içinde mutluluğa ulaşmada aklın ve etik yönetimin rolüne odaklandığından farklıdır.

Aristoteles ve Farabi'nin şehir ve mutluluk arasındaki ilişkiye dair bakış açıları karşılaştırıldığında, her iki filozof da mutluluğa ulaşmada çok önemli bir faktör olarak şehrin önemini vurgulamaktadır. Aristoteles'in soyut akıl yürütme ile kendini öne sürme arasında orta bir yol çizen ihtiyatlılık kavramı, şehrin bireysel ve kolektif refahı teşvik etmede merkezi bir rol oynadığı fikriyle örtüşmektedir. Benzer şekilde, Farabi'nin ahlaki ve siyasi bir ideal olarak erdemli şehir doktrini, mutluluğun şehrin yapısı ve yönetimiyle karmaşık bir şekilde bağlantılı olduğuna dair inancını yansıtmaktadır. Dahası, başta Aristoteles olmak üzere Farabi gibi İslam düşünürlerine uzanan entelektüel silsile, mutluluk arayışında temel bir unsur olarak şehre yapılan ortak vurguyu öne çıkarmaktadır. Hem Aristoteles hem de Farabi, mutluluğa ulaşmak için temel bileşenler olarak etik yönetimin, toplumsal uyumun ve şehirdeki ortak iyiliğin önemini kabul etmektedir. Felsefi çerçeveleri kentin yapısı, yönetimi ve sakinlerinin refahı arasındaki bağlantının altını çizerek kentin bireysel ve kolektif mutluluğu teşvik etmedeki rolünü vurgular.

KAYNAKÇA

AMBLER, W. (1985). Aristotle's Understanding of The Naturalness of The City. *The Review of Politics*, 47(2), 163-185.

ARISTOTELES. (2017). *Politika*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

AZZUHRI, A. (2022). Introducing Al-Farabi's Political Philosophy to The Modern Politics. *Australian Journal of Islamic Studies*, 7(2), 22-34.

BLACK, A. (2010). *Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi "Peygamberden Bugüne"*. Ankara: Dost Kitabevi.

BUI, D., & PHAM, K. T. (2022). Aristotle's Philosophy on Happiness and Its Meaning to Educate Vietnamese Today. *Perspektivy Nauki i Obrazovaniâ*, 60(6), 475-490.

CIESLIK, M. (2014). 'Not Smiling But Frowning': Sociology and The 'Problem of Happiness'. *Sociology*, 49(3), 422-437.

ÇAYLAK, A. & ÇELİK, F. (2023). Farabi (870-950). A. ÇAYLAK içinde, *İslam Siyasi Düşünceler Tarihi* (s. 389-407). Ankara: Savaş Yayınevi.

FARABI. (1974). Mutluluğu Kazanma (Çev. Hüseyin Atay), *Farabi'nin Üç Eseri* (s. 1-62). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

FARABI. (2017). *İdeal Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KRAUT, R., *Aristotle's Ethics*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-ethics/#C3HumaGoodHumaFunc> (Erişim Tarihi: 5.24.2024)

MAGNUSSON, W. (2014). The Symbiosis of the Urban and the Political. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(5), 1561-1575.

MAHDI, M., & BUTTERWORTH, C. (2001). *Al-Farabi and The Foundation of Islamic Political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.

MCDONALD, R. (2016). Urban Ecology for The Urban Century . *Ecosystem Health and Sustainability*, 2(7), 1-2.

ÖKSÜZOĞLU, Ş. (2021). Aristoteles ve Mevlânâ Düşüncesinde Mutluluk Erdemi. *Yüksek Lisans Tezi*, Karabük.

PERVEZ, S. (2023). Muslim Intellectual History. *American Journal of Islam and Society*, 39(3-4), 206-272.

REECE, B. (2023). *Aristotle on Happiness, Virtue, and Wisdom*. UK: Cambridge University Press.

SAEED, M. H. (2022). The Role of Natural Hierarchy in Obtaining Happiness in Faraby's View . *Journal of University of Raparin*, 9(5), 92-112.

SCHUTRUMPF, E. (2014). *The Earliest Translations of Aristotle's Politics and The Creation of Political Terminology*. Paderborn: Brill & Fink Publications.

SISÓN, A., & FERRERO, I. (2015). How Different Is Neo-Aristotelian Virtue From Positive Organizational Virtuosity? *Business Ethics a European Review*, 24(S2), 78-98.

SUN, Y., & ZHANG, Y. (2019). Who Is Happier in China? Exploring Determinant Factors Using Religion as A Moderator. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(22), 1-17.

ŞAKACI, B. (2016). The Governor of the Best City Based On A Classical Master Piece on Management and Politics: An Analysis of El-Medinet'ul Fazıla. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 7(1), 74-86.

YUSLIH, M. (2022). Political Philosophy: A Comparative Analysis of Al-Farabi and Aristotely's Thought. *Kawanua International Journal of Multicultural Studies*, 3(2), 44-51.

WRINGE, B. (2010). War Crimes and Expressive Theories of Punishment: Communication or Denunciation? *Res Publica*, 16(2), 119-133.